

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.14

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2023-2-9>

Маринов Д.М.

аспірант кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету

Marynov Dmytro

Postgraduate Student of the Department of Finance
Odesa National Economic University

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗАГРОЗ БЮДЖЕТНІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

FEATURES OF THE FORMATION OF THREATS TO BUDGET SECURITY IN UKRAINE UNDER MODERN CONDITIONS

У статті розглянуто особливості формування загроз бюджетній безпеці в Україні у сучасних умовах. Досліджено теоретико-методичні засади бюджетній безпеці, а також розкриті класифікаційні ознаки даних загроз. Систематизовано загрози бюджетній безпеці за джерелами виникнення на економічні, фінансові, політичні, зовнішні та технологічні загрози. Розглянуто основні причини та наслідки формування загроз бюджетній безпеці та визначено вплив на соціально-економічний розвиток країни. Виявлено, що однією з найсуттєвіших загроз бюджетній безпеці України є високий рівень тінізації економіки, що призводить до офшоризації економіки. Проаналізовано основні зміни при формуванні загроз бюджетній безпеці в умовах воєнного стану в Україні. Виявлено основні акценти бюджетного планування та розподілу фондів бюджетних ресурсів між найбільш стратегічно важливими галузями економіки в умовах широкомасштабних військових дій в Україні.

Ключові слова: бюджетна безпека, загрози бюджетній безпеці, класифікація загроз бюджетній безпеці, забезпечення бюджетної безпеки, фінансова спроможність, доходи та видатки бюджетів.

The article considers the peculiarities of formation of threats to budget security in Ukraine in modern conditions. The theoretical and methodological foundations of budget security are studied, and the classification features of these threats are revealed. Threats to budget security are systematized by sources of origin into economic, fiscal, political, external and technological threats. The main causes and consequences of the formation of threats to budget security are considered and the impact on the socio-economic development of the country is determined. It is found that one of the most significant threats to the budget security of Ukraine is the high level of shadow economy, which leads to offshoring of the economy. The main changes in the formation of threats to budget security in the context of martial law in Ukraine are analyzed. The main emphases of budget planning and distribution of budgetary resources among the most strategically important sectors of the economy in the context of large-scale military operations in Ukraine are identified. The relevance of this topic lies in the fact that budget security is an important aspect of the stable functioning of the state, especially in the context of current economic and political challenges. Ukraine, like many other countries, faces various threats that may negatively affect its budget security. In addition, in the current environment, Ukraine is experiencing a difficult economic and financial situation due to internal and external factors, primarily due to a full-scale military invasion of the country, which creates additional challenges for ensuring the country's budget security. It is worth noting that the formation of threats to budget security in Ukraine in the current environment requires a thorough analysis and understanding of their origin, mechanisms of influence and consequences. This will help to develop effective strategies and measures to ensure the budget security of Ukraine. Thus, budgetary security plays an important role in ensuring the financial security of the country and is one of its top priorities, allowing to ensure the financial capacity of the state through the mechanism of balancing the revenue and expenditure side of budgets of different levels.

Keywords: budget security, threats to budget security, classification of threats to budget security, ensuring budget security, financial capacity, budget revenues and expenditures.

Постановка проблеми. Забезпечення бюджетної безпеки є однією з основних пріоритетних цілей будь-якої держави, оскільки належний рівень безпеки є важливим фактором для успішної реалізації національних інтересів у сфері бюджету. Бюджетна безпека є основою для забезпечення економічних інтересів держави в цілому та надає можливість повноцінно виконувати функції держави за рахунок бюджетних коштів. Крім того, забезпечення бюджетної безпеки сприяє фінансуванню структурної реструктуризації національної економіки, розвитку пріоритетних галузей, покращенню якості життя населення та підтриманню макроекономічної стабільності в країні.

Бюджетна безпека України є однією з найсуттєвіших складових національної безпеки країни, оскільки вона забезпечує фінансову стійкість Державного та місцевих бюджетів, фінансову стабільність, економічний розвиток та соціальне благополуччя країни. Так, через внутрішні та зовнішні фактори, Україна стикається з різноманітними загрозами, які можуть підірвати її бюджетну безпеку. Отже, існує необхідність в систематизації та класифікації цих загроз з метою кращого розуміння їх характеру, походження та можливих наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у теоретико-методичному дослідженні сутності та класифікації загроз бюджетної безпеки та виявленні основних причин їх утворення, присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як Барановський О.І., Богма О.С., Варналій З.С., Виноградня В.М., Коцюрубенко Г.М., Макарчук І.М., Малишко В.В., Онищенко С.В., Проказюк О.В., Ситник Н.С., Шикіна Н.А., Юрій С.І. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які проведені у сфері забезпечення бюджетної безпеки, що свідчить про високий рівень висвітлення проблематики в економічній науці, плинність інституційних змін фінансової системи відповідно до вимог часу та фактори, викликані військовими діями, формують передумови до подальшого розвитку та дослідження теоретичних засад та обумовлюють актуальність висвітлення проблемних аспектів існування загроз бюджетної безпеки в Україні.

Мета статті. Дослідити теоретичні засади загроз бюджетній безпеці, розкрити класифікаційні ознаки, причини та наслідки формування загроз, а також проаналізувати основні зміни при формуванні загроз бюджетній безпеці в умовах військового стану в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Дослідження сутності бюджетної безпеки в контексті соціально-економічного розвитку держави, проведене вітчизняними та іноземними науковцями, практиками та експертами, фокусується на різних аспектах, таких як збалансування дохідної та видаткової частини Державного та місцевих бюджетів, ефективність та законність використання бюджетних коштів, а також врахування пріоритетів забезпечення національної безпеки країни.

Розуміння бюджетної безпеки має досить різноманітні особливості, від розгляду її як особливого стану фінансової спроможності держави забезпечувати свої функції, з урахуванням балансу доходів і видатків централізованих та децентралізованих бюджетів, до уявлення про бюджетну безпеку, як гарантію відсутності ризику при формуванні, розподілі та використанні бюджетних ресурсів.

Обмеженість бюджетних ресурсів, неефективне їх використання та нездатність забезпечення стійкого та стабільного відтворювального процесу викликає виникнення внутрішніх та зовнішніх факторів дестабілізації – загроз бюджетної безпеки.

Барановський О.І., зазначає що, загроза є «найвищим ступенем вірогідності перетворення небезпеки з можливості на дійсність, висловленим наміром одних суб'єктів завдати шкоди іншим, демонстрацією готовності здійснити насилля для завдання шкоди» [1].

При дослідженні бюджетної безпеки цілком обґрунтовано говорити про інтереси різних соціальних груп, інституцій, держави та суспільства в цілому. Державний бюджет є полем суперечностей і різнорівневих інтересів, оскільки він має потужний вплив на добробут громадян, а також є об'єктом загострення між ідеологіями, науковими концепціями, політичними переконаннями та уявленнями про справедливість. Фінансові ресурси є невід'ємним фактором, що об'єднує ці інтереси, оскільки вони мають виражений фінансовий та соціально-економічний характер [2, с. 5–6].

Загрози, які впливають на бюджетну безпеку держави, можуть мати негативний вплив і є суб'єктивними, оскільки вони переважно пов'язані з параметрами бюджетної політики і вимагають узгодження з різнорівневими суспільними інтересами. Загрози бюджетній безпеці можна визначити, враховуючи зміст відтворювальних процесів суб'єктів бюджетних правовідносин, ступінь узгодженості їх інтересів і функціональну детермінованість бюджетної політики, а також принципи формування бюджету і розподіл його коштів.

Загрози бюджетної безпеки країни мають суб'єктивний характер виникнення та потенційно впливають на соціально-економічний розвиток країни, а також в більшості випадків залежать від напрямів здійснення бюджетної політики держави та в цілому узгоджені в її рамках соціальних інтересів всіх суб'єктів фінансових відносин [3, с. 131].

Враховуючи різноманітність походження загроз бюджетної безпеки, доцільно класифікувати їх на внутрішні та зовнішні. Так, внутрішні загрози бюджетної безпеки можуть виникнути внаслідок високого рівня державного боргу країни та значних витрат на його обслуговування, недосконалої системи казначейської системи обслуговування бюджетів і кошторисів витрат бюджетних й комунальних установ, відсутність ефективної інноваційно-інвестиційної політики держави, нерівномірного соціально-економічного розвитку органів місцевого самоврядування, недостатнього фінансування стратегічних галузей економіки та недосконалої системи державного фінансового

аудиту за формуванням та виконанням Державного та місцевих бюджетів. Відповідно, нерозвиненість фінансового та фондового ринків країни, нестабільна політична ситуація в країні, високий рівень залежності від залучення грошових коштів у розвинених країнах світу та у Міжнародного валютного фонду, світові соціально-економічні та фінансові кризи, непередбачувані коливання валютних курсів, погіршення умов зовнішньої торгівлі та збільшення рівня дефіциту торговельного балансу. Все це можна віднести до основних чинників, які формують зовнішні загрози бюджетної безпеки України [4, с. 168].

Однією з найсуттєвіших загроз, що впливає на бюджетну безпеку та й в цілому на національну безпеку України є надвисокий рівень тіньової економіки (за експертною оцінкою більше ніж 60% від ВВП). Дана загроза впливає на підвищення рівня корупції та на непродуктивний вплив капіталу, тобто на розвиток офшоризації економіки, через реалізацію тіньових схем з використанням іноземних офшорних фірм, з метою ухилення від оподаткування, оптимізації умов інвестування та відмивання фінансових та бюджетних ресурсів держави [5, с. 7–8].

Так, Онищенко С.В. [6, с. 110–111], наводить класифікацію загроз бюджетної безпеки України через систематизацію дисбалансових дохідних та видаткових загроз, що виникають на всіх стадіях бюджетного процесу та складаються в першу чергу з загроз формування податкових й неподаткових надходжень Державного та місцевих бюджетів, а також загроз якості споживання бюджетних коштів та низького рівня ефективності бюджетних видатків.

Найбільш повну та систематизовану класифікацію загроз бюджетної безпеки за факторами ризику було запропоновано Проказнюком О.В. [7, с. 42], який класифікував загрози бюджетної безпеки за наступними ознаками: джерела виникнення, ступінь ймовірності, форма прояву, можливість прогнозування, структура, величина втрат, об'єкти посягань та характер виникнення. В цілому всі ці фактори, призводять до деформації бюджетної системи країни, через неефективність та вплив різноманітних факторів при забезпеченні бюджетної безпеки держави.

Загрози бюджетній безпеці мають різну природу та походження. Вони можуть бути внутрішніми, пов'язаними зі складними економічними, фінансовими та соціальними процесами всередині країни та виникають внаслідок впливу зовнішніх факторів, таких як міжнародні економічні зміни, геополітичні конфлікти та інші глобальні події. Так, за джерелами виникнення загроз бюджетної безпеки можна виділити:

1. Економічні загрози, що включають загрози, пов'язані з економічними факторами, які можуть негативно впливати на бюджетну безпеку. Наприклад, економічний спад, зростання рівня безробіття, інфляція або зниження виробництва можуть призвести до зменшення доходів державного бюджету та погіршення його стійкості.

2. Фіскальні загрози, що пов'язані з недосконалим управлінням фінансовими ресурсами держави. Недостатня ефективність збирання податків, корупція, неправильний розподіл бюджетних коштів та зловживання фіскальною політикою можуть призвести до дисбалансу в бюджеті та порушенні його стійкості.

3. Політичні загрози, які включають загрози, пов'язані з політичними процесами, рішеннями та діями, що можуть негативно вплинути на бюджетну безпеку. Наприклад, нестабільність у політичній сфері, недостатня політична воля для реформ та антикорупційних заходів, високий рівень політичної корупції та втручання політичних сил у процес формування та розподілу бюджетних ресурсів можуть підірвати бюджетну безпеку.

4. Зовнішні загрози, що походять за межами України і можуть мати вплив на бюджетну безпеку. Наприклад, економічні санкції, міжнародні фінансові кризи, залежність від зовнішніх джерел фінансування та геополітичні конфлікти можуть створювати небезпеку для спроможності та ефективності бюджетної системи.

5. Технологічні загрози, що включають загрози, пов'язані зі змінами в технологічному середовищі та кібербезпекою. Недостатня захищеність бюджетної інформації, кібератаки та технологічні збої можуть призвести до порушення функціонування бюджетної системи та втрат фінансових ресурсів.

Розуміння класифікації цих загроз є важливим для розробки ефективних стратегій та заходів для забезпечення бюджетної безпеки України. Аналіз та прогнозування цих загроз, а також впровадження необхідних заходів для їх протидії, допоможуть підвищити стійкість та ефективність бюджетної системи, забезпечити стабільне формування та використання бюджетних ресурсів, а також запобігти можливим негативним наслідкам для економіки та соціально-економічного розвитку країни.

Для кожної категорії загроз можуть бути розроблені спеціалізовані заходи та механізми їх подолання. Наприклад, відповідно до економічних загроз, необхідно розвивати економічну стійкість, залучати інвестиції та розширювати економічні можливості. Для протидії фіскальним загрозам важливо покращувати систему оподаткування, забезпечувати прозоре та ефективне управління фінансовими ресурсами. Для політичних загроз необхідно зміцнювати демократію, боротися з корупцією та забезпечувати стабільність політичних інститутів. Зовнішні загрози вимагають підтримки та розвитку міжнародних партнерств, диверсифікації економічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій. Технологічні загрози потребують постійного оновлення кібербезпеки, розробки захисних механізмів та кваліфікації персоналу.

Загальна дія сукупності потенційних та реальних загроз бюджетної безпеки України більш детально просліджується через проведення аналізу стану публічних фінансів й номінальних обсягів зміни основних складових Державного та місцевих бюджетів, з метою виявлення та подолання

основних загроз захисту національних інтересів країни, а саме держави, бізнесу та громад, що є першочерговим завданням забезпечення державного суверенітету України, формування фінансово спроможних територіальних громад, прогресивного соціально-економічного розвитку та безпечних умов життя та благополуччя населення країни [8, с. 111–112].

З 2008 року бюджетний дефіцит України має тенденцію до щорічного зростання як в абсолютному, так і у відносному значенні. Основними причинами зростання бюджетного дефіциту є зменшення інвестицій в вітчизняну економіку, збільшення рівня державного боргу, зниження надходжень ВВП, через високий рівень тінізації економіки, невиважена соціально-економічна політика України та високий рівень впливу капіталу за кордон. Так, загроза високого рівня бюджетного дефіциту та високий рівень боргової залежності держави не має суттєвого дестабілізуючого впливу на економіку країни, якщо не перевищує рівня 3% Валового внутрішнього продукту [9, с. 563].

Значний вплив на бюджетну безпеку України здійснив тривалий воєнний конфлікт на Сході країни та анексія Автономної Республіки Крим в 2014 році. З 2020 року основною загрозою як бюджетної, так і національної безпеки стала криза, яка була викликана запровадженням карантинних заходів, через пандемію COVID-19, що призвела до часткового призупинення розвитку економіки та бізнесу та ввела значні корективи при формуванні та виконанні Державного бюджету та бюджетів органів місцевого самоврядування.

Широкомасштабні військові дії на території країни з кінця лютого 2022 року стали ще більш вагомими та катастрофічними за величиною втрат бюджетних коштів загрозами для бюджетної безпеки, так як вони мають негативним вплив на фінансову стійкість держави та спричиняють значних збитків Державного та місцевих бюджетів, зменшують рівень доходів централізованих і децентралізованих бюджетів, а також мають негативне значення на формування фіскального потенціалу бюджетних ресурсів.

Військові дії супроводжуються значним збільшенням витрат на оборону, озброєння, військову підготовку, формування та утримання Збройних сил України, що викликає дисбаланс між доходними та видатковими частинами бюджетів всіх рівнів та створює проблеми у формуванні бюджетних резервів та фінансуванні соціальних програм.

Знищення інфраструктури, особливо в зонах ведення бойових дій та на окупованих територіях, руйнування промислових підприємств, знищення критичної, енергетичної та агропромислової інфраструктури – це все призводить до зменшення виробництва, зростання безробіття, зниження доходів населення, збільшення внутрішньо переміщених осіб та збільшення рівня витрат на соціальний захист, соціальне забезпечення, гуманітарну допомогу з фондів бюджетних коштів, в результаті чого зменшується рівень бюджетної безпеки України.

Основною загрозою для бюджетної безпеки України стало широкомасштабне військове вторгнення на територію країни окупаційних військ, що призвело до суттєвих змін фінансової системи, змінило основні акценти бюджетного планування та розподілу фондів бюджетних ресурсів між найбільш стратегічно важливими галузями економіки. Так, в 2022 році порівняно з 2021 роком видатки на оборону збільшилися майже в 9 разів, а витрати на сферу громадського порядку, безпеки та судової влади – у 2,5 рази. Видатки на соціальний захист населення збільшилися на 25,6% порівняно з 2021 роком, серед яких найбільш суттєвими стали: забезпечення зобов'язань по виплаті пенсій через трансферти до Пенсійного фонду України, виплату соціальних допомог незахищеному населенню країни, фінансування базових потреб для внутрішньо переміщених осіб з окупованих та небезпечних територій країни, здійснення виплат через механізм «єПідтримка», а також надання різноманітних видів субсидій та пільг на оплату зобов'язань фізичних осіб за надання їм житлово-комунальних послуг.

Збільшення видатків на оборону та забезпечення соціального захисту населення, призвело до значного зменшення інших видаткових статей Державного бюджету України. Так, витрати на охорону навколишнього середовища в 2022 році, зменшилися майже вдвічі, порівняно з 2022 роком, витрати на освіту зменшилися на 8,3%, а на духовний та фізичний розвиток більш ніж на 30% [10].

Бюджетна безпека відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки країни і є її одним з найбільш пріоритетних напрямів. Бюджетна безпека дозволяє забезпечувати фінансову спроможність держави через механізм балансування дохідної та видаткової частини бюджетів різних рівнів, а також забезпечувати ефективне використання фінансових ресурсів для здійснення функцій та повноважень державних та місцевих органів влади, а також для забезпечення державного регулювання соціально-економічного розвитку й формування національної безпеки країни.

Висновки. Отже, класифікація загроз бюджетній безпеці України є важливим інструментом для розуміння та управління потенційними ризиками. Відповідний аналіз, моніторинг і прогнозування цих загроз, а також прийняття ефективних стратегій та політик допоможуть забезпечити стабільність бюджетної системи, зміцнити фінансову безпеку країни і сприятимуть її економічному розвитку та суспільному добробуту. Такий підхід дозволить ефективно реагувати на негативні впливи та розробляти стратегії та політики, спрямовані на зміцнення бюджетної безпеки України.

Важливо враховувати, що класифікація загроз бюджетній безпеці не є статичною і може змінюватися з часом. Нові загрози можуть виникати внаслідок змін в економічному, політичному, соціальному та технологічному середовищах. Загострення політичної та економічної ситуації в країні, військові дії в зоні АТО з 2014 року, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна з лютого

2022 року є наглядним прикладом змін зовнішніх та внутрішніх загроз бюджетної безпеки. Тому постійний моніторинг та оновлення класифікації загроз є важливим елементом управління бюджетною безпекою.

Для успішного зміцнення бюджетної безпеки України необхідно приділяти належну увагу всім категоріям загроз і розробляти комплексні стратегії та політики для їх протидії. Тільки шляхом забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами, політичної стабільності, економічного зростання, залучення іноземних інвестицій та розвитку технологічних захистів можна досягти стійкості і забезпечити бюджетну безпеку України.

Бібліографічний список:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека : монографія / за ред. Барановського О.І. Київ : Фенікс, 1999. 338 с
2. Юрій С.І. Концептуальні засади сутності бюджету. *Фінанси України*. 2001. № 10. С. 3–10.
3. Богма О.С. Сутність та класифікація загроз бюджетній безпеці України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 25 (1). С. 66–68.
4. Ситник Н.С., Субицька Д.Я. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 167–171.
5. Варналій З.С. Офшоризація – інституціональна загроза національної економічної безпеки та державності України. Публічне управління економікою України в умовах загроз державності: збірник матеріалів круглого столу, м. Київ, 4 грудня 2018 р. Київ, 2018 С. 7–8.
6. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Економіка і регіон*. 2014. № 2 (45). С. 108–113.
7. Проказнюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози. *Фінансовий простір*. 2016. № 3 (23). С. 39–45.
8. Шикіна Н.А., Коцюрубенко Г.М. Дефіцит державного бюджету в контексті національної безпеки України. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2020. № 2 (73). С. 107–119.
9. Макаrchuk I.M., Vynogradnja V.M. Malysko V.V. Оцінки та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. *Мукачівський державний університет. Серія «Економіка і суспільство»*. 2017. № 12. С. 560–565.
10. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 07.06.2023).

References:

1. Baranovs'kyj O.I. (1999) Finansova bezpeka: monografiya / za red. Baranovs'kogho O.I. Kyiv: Feniks, 338 p.
2. Jurij S.I. (2001) Konceptualni zasady sutnosti bjudzhetu. *Finansy Ukrainy*, no. 10, pp. 3–10.
3. Boghma O.S. (2017) Sutnistj ta klasyfikacija zagroz bjudzhetnij bezpeci Ukrainy. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu*, vol. 25 (1), pp. 66–68.
4. Sytnyk N.S., Subycjka D.Ja. (2018) Bjudzhetna bezpeka Ukrainy: zagrozy ta naprjamy jiji zmecnennja. *Prychornomors'ki ekonomichni studiji*, vol. 34, pp. 167–171.
5. Varnalij Z.S. (December 4, 2018) Ofshoryzacija – instytucionaljna zagroza nacionalnoji ekonomichnoji bezpeky ta derzhavnosti Ukrainy. Publichne upravlinnja ekonomikoju Ukrainy v umovakh zagroz derzhavnosti: zbirnyk materialiv krughlogho stolu. Kyiv, pp. 7–8.
6. Onyshhenko S.V. (2014) Klasyfikacija zagroz bjudzhetnij bezpeci derzhavy v umovakh finansovoji globalizaciji. *Ekonomika i reghion*, no. 2 (45), pp. 108–113.
7. Prokaznjuk O.V. (2016) Bjudzhetna bezpeka derzhavy: sutnistj ta osnovni zagrozy. *Finansovyj prostir*, no. 3 (23), pp. 39–45.
8. Shykina N.A., Kocjurubenko Gh.M. (2020) Deficyt derzhavnogho bjudzhetu v konteksti nacionalnoji bezpeky Ukrainy. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj*, no. 2 (73), pp. 107–119.
9. Makarchuk I.M., Vynogradnja V.M. Malysko V.V. (2017) Ocinky ta shljakhy zabezpechnnja bjudzhetnoji bezpeky Ukrainy. *Mukachiv's'kyj derzhavnyj universytet. Serija "Ekonomika i suspiljstvo"*, no. 12, p. 560–565.
10. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Available at: <https://www.mof.gov.ua/uk> (accessed 07 June 2023).